

עבודה סוציאלית כאמצעי תיווך ושיתוף בין מסגרות החינוך המיוחד לרווחה

שרה ביכמן, עובדת סוציאלית אגף הרווחה רמת-גן
המאמר נכתב במסגרת התוכנית "חוכמת המעשה"
בבית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה מחזור יג' 2009
מנחה: גב' אריאלה שטורם מרכזת: גב' ענת הראל

פרולוג

- "אני בכיתה ה' ועדיין לא קורא באופן שוטף!"
- "אני שונא להעתיק מהלוח, האותיות יוצאות לי עקומות".
- "בשעורי ספורט קשה לי לקפוץ, גם במשחק כדורגל הכדור מתחלק לי בין הידיים. הילדים לא משתפים אותי."
- "טוב שאני נמצא בביה"ס הזה, כאן מקבלים אותי כמו שאני, לא מוציאים אותי החוצה כל הזמן".
- "קודם הייתי הילד הרע, הבורח מהכיתה, האלים שכולם מפחדים ממנו. עכשיו בבי"ס זה יש ילדים חזקים ממני ואני לא משתמש באלימות."
- "למה לא משלבים את בני, האם יוכל אי פעם לצאת ממסגרת החינוך המיוחד?"

אלו מקצת הביטויים והשאלות שבהם אני נתקלת במסגרת עבודתי בחינוך המיוחד. כשהתחלתי את עבודתי באגף הרווחה ברמת גן לפני עשר שנים, פניתי לאחת מהיחידות העוסקות בתחום שלי, לקבל רקע וידע על אודות תחום החינוך המיוחד. לפניי לא הייתה פונקציה דומה, והתפקיד היה חדש.

בפנייתי נעניתי כך: "היחידה שלנו עוסקת בטיפול במשפחות שפונות לרווחה. הטיפול במשפחה ניתן בהתאם לצרכים שעולים. הקשר עם המסגרת החינוכית או עם מסגרות אחרות, כמו: מוסדות בריאות, שיקום הינו חלק מתהליך הטיפול. העבודה אצלנו לא נגזרת או מוכתבת מהחינוך." מכיוון שכך, הבנתי שעלי לייצור דפוס עבודה חדשים וייחודיים, שאותם אפרט בהמשך המאמר.

תפקיד העובד הסוציאלי במסגרת שירותי החינוך המיוחד

התפקיד, שנגזר מחוק החינוך המיוחד שנחקק בשנת 1988, הוגדר כך: "השירותים הסוציאליים המוענקים למסגרות החינוך המיוחד מיועדים להבטיח **תיאום** מרבי בין המסגרת שבה התלמיד לומד, לבין מערכת השירותים החברתיים. שירות זה בא להוסיף על השירותים שכל תלמיד ומשפחתו זכאים להם במסגרת שירותי הרווחה. שירותי החינוך המיוחד – ש"חם, הם "שירותים נלווים" לשירותי החינוך. הם באים לתמוך בשירותי החינוך, כחלק ממתכונת הלימודים האישית לתלמיד - ת"לא, ואינם באים להחליף את השירותים הקיימים בקהילה, הניתנים על ידי משרדים אחרים. פירושו של דבר, הוספת אנשי מקצוע כמו: רופאים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, מטפלים רגשיים ועוד. תפקידם של בעלי המקצוע הוא להביא לשיתוף פעולה בין משרדי הממשלה: חינוך, בריאות, רווחה ועוד". במסגרת חוק החינוך המיוחד הוגדרו "**שירותים נלווים**": שירותי הסעה, ארוחות, עזרים מסייעים, שירותים רפואיים, פרה-רפואיים, פסיכולוגיים, וסוציאליים, וכל מה שהשר קבע בצו. עבודה עם דיסיפלינות שונות מביאה לראייה הוליסטית כלפי הילד עם הצרכים המיוחדים. הדגש אינו רק על התקדמותו או נסיגתו בתחום הלימודי, אלא על ראייה כוללת, שמתמקדת בצדדים נוספים של הילד: רגשי, התנהגותי, משפחתי וחברתי. מערכת החינוך המיוחד מאמינה שהילד יהיה פנוי ללמידה כשהמסגרת המשפחתית שלו תהיה יציבה, כשתהיה לו רווחה כלכלית ובריאותית טובה, ותמיכה רגשית מצד הוריו.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

המערכת החינוכית נאלצה לפתוח שעריה בפני אנשים מתחומים שונים, ולעבוד בעבודת צוות רב-תחומית. לכך יש השלכות שאפרט בהמשך.

אתן דוגמה כללית: ילד שנמצא בתקופה שבה הוריו עוברים תהליך גירושין קשה. בנוסף לקשייו השפתיים והמנטאליים, עליו להתמודד כרגע עם מצב רגשי לא פשוט. כאן המקום לגייס את מערכות החינוך, הרווחה ואולי גם בריאות הנפש, במטרה לחזקו ולאפשר לו פניות ללמידה. כאן יש להשתמש באיש קשר **שיתוף** בין כל המערכות, על מנת להפעילן ביעילות מרבית כדי להקל על מצבו הרגשי ולפנותו ללמידה.

תיווך הנו פעולה הבאה לגשר ולקשר בין שני גופים.

לפי פרופ' פוירשטיין (1998), ישנם שלושה מאפיינים לאינטראקציה המתווכת:

- היא מכניסה סדר במפגש של האדם עם העולם. אדם מתבונן בעולם שנראה מבלבל מרוב גירויים, והמתווך ממקד לו אותם ומכוון אותו לחפש בהם סדר וחוקיות.
- היא נותנת לאדם כלים להתבוננות בתופעות, להבנת הקשרים ביניהם ולגילוי חוקיות שעליה הן מבוססות.
- התנסות בלמידה מתווכת הינה ייחודית למין האנושי.

תיאוריית הלמידה המתווכת מסבירה את יכולת האדם לשנות את עצמו. היא מאפשרת להגביר את כושר ההשתנות במקום שבו הוא חלש או לא קיים. היא מרחיבה, מפרטת, ומדגישה את תהליך הלמידה. זאת, בניגוד ללמידה הרגילה, שפולטת חומר לימודי, ונותנת לתלמיד להתמודד לבד. הקריטריון להצלחה באינטראקציה המתווכת, הוא יכולת ההשתנות של הלומד ויכולתו להיות עצמאי בלמידה.

כמו בתיאוריית הלמידה המתווכת על פי פרופ' פוירשטיין, כך גם בעבודת התיווך שלי בין מערכת החינוך והרווחה. המטרה היא להרחיב את טווח ההתבוננות על הילד ולתעל את צרכיו למערכות השונות.

התיווך בעבודה הסוציאלית

במאמרם "תיווך בעבודה סוציאלית", ארם, הדר, פרינץ וצבוסקה (1979), עוסקים בחשיבות התיווך בעבודה של העו"ס – לעזור לבני אדם להגיע להסתגלות ולסיפוק אישי באמצעות משאבים ומקורות בחברה. לדבריהם, רוב הצרכנים זקוקים לשירותי תיווך מיומנים יותר מאשר טיפול.

בתיווך מדובר על שלושה מרכיבים: אדם, קבוצה או קהילה, שיש להם צורך מסוים. שירותים שמספקים להם מענים, ובאמצע - המתווך המפגיש ביניהם.

הקשר בין המתווך והפונה נוצר בדרכים שונות:

- הפונה מגיע לעו"ס לקבל מענה לצרכיו.

- הפונה מגיע לבעל המקצוע במקרה.

- העו"ס המתווך עושה פעולה יזומה ומאבחן את צרכי הפונה.

ככל שפוחתת יכולת הפונה לפעול למען עצמו, כן גוברת האינטנסיביות של פעולת התיווך. פעולת התיווך מאופיינת כפעולה מקצועית, שדורשת מיומנויות מסוימות. יש לה מטרה שיקומית: העו"ס מברר באבחנתו היכן נמצא הפונה, כדי לקדמו לקראת המטרה של יכולת לפעול באופן עצמאי.

כלפי התיווך בעבודה הסוציאלית יש עמדות שונות. הכותבים שהזכרתי לעיל תופסים את התיווך כחלק בלתי נפרד מהעובד הסוציאלי. לעומתם, יש הסוברים, שצריך להפריד את תפקיד התיווך מהעו"ס ולהעבירו לעובד סמך-מקצועי, או לעובד זכאות. לדעתו של כאהן במאמרו על התיווך (1980), העו"ס עסוק בנושא התיווך כשני שלישי מזמנו, וזה מקשה עליו להתפנות לנושאים עמוקים ושיקומיים יותר. לדעתו על העובד הסמך-מקצועי לקבל הדרכה וליווי של העו"ס. תפקידו הוא לתווך לפונה על שירותים שונים, לספק מידע על אודות עזרות כלכליות וכספיות.

גם קופרמן, טשרניחובסקי ומאירי (1980) כותבות על התיווך בעבודה הסוציאלית: על העו"ס לאבחן את צרכי הפונה ובעיותיו, להעריך את כוחו, כושרו, ונכונותו ליטול חלק בפתרון קשיו. רק לאחר ההערכה ישקול האם לתווך בעצמו או להפנותו לעובד סמך-מקצועי. לדעת כולם, עדיף מבחינתו של המטופל שהתיווך יעשה על ידי העובד הסוציאלי, במיוחד לגבי מרכיבים במלאכת התיווך הדורשים שינוי עמדות ועיבוד רגשי. השארת התיווך בידי העו"ס מונעת פיצול הטיפול בין שני אנשים במצבי טיפול שונים. יש ללמד את העו"ס להשתמש בתיווך תוך התייחסות נכונה לטיפוח האוטונומיה של המטופל, וזה יחסוך שימוש ארוך טווח באנשי מקצוע. מניסיוני, בעבודה סוציאלית מתווכת יש פן מקצועי שרק עובד סוציאלי המעורב בתהליך התיווך, תורם ידע וניסיון שלו משני התחומים: חינוך ורווחה.

מדוע דרוש גורם מתווך למסגרת החינוך המיוחד?

בפועל, מדובר על ילדים עם צרכים מיוחדים, כמו: קשיים שפתיים, קשיים בתחום הלימודי, בתחום החברתי, ובתחום הרגשי. קשיים אלו מצריכים שיתוף פעולה מלא עם המשפחה. כאשר הוא קיים, אין צורך בסיוע גורמי רווחה, אולם ישנם ילדים שבאים ממשפחות קשות יום: מצב כלכלי קשה, גירושין, אמהות חד-הוריות, שמגדלות את ילדיהן לבד, מצבים מסוכנים לילד בגלל סמים, שיכרות או אלימות במשפחה.

הקשיים שתוארו גורמים להפרה של האיזון המשפחתי. מדובר על ילדים עם בעיות התנהגות קשות, שמלוות בהתפרצויות זעם. ילדים אלו זקוקים להשגחה יותר מילדים רגילים, וזה מצריך היערכות משפחתית מיוחדת. ילדים אלו מפנים תשומת לב של ההורים, לעתים על חשבון הילדים האחרים במשפחה. מצב זה גורם לחיכוכים בין ההורים, לחילוקי דעות עד כדי ויכוחים ומריבות.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

ילדים רבים בחינוך המיוחד מגיעים בבוקר עייפים, מתוחים ולא פנויים ללמידה. אנו נתקלים בילדים שמספרים על מצבי אלימות קשים, או על "מלחמת הישרדות יומיומית" והצוות החינוכי מתקשה להעביר תכנית לימודים רגילה לילדים אלו.

אתן שתי דוגמאות:

1. צ., בן 12, לומד בבי"ס לבעיות התנהגות שנה חמישית. מתאר מסכת התעללות יומיומית קשה מצד אחיו בן 18. אמו, שהיא חד-הורית, מתקשה לעצור בעדו. מדובר באלימות קשה כלפיו וכלפי אחיו הקטנים, בני 10 ו-7. בוועדת החלטה שהתקיימה באגף הרווחה התלבטנו אם להוציא צו הרחקה לבן הגדול, או להוציא את שלושת הילדים הקטנים לפנימיות. צ. מנסה בכל כוחו לקלוט את החומר הנלמד, אלא שהבעיות בבית מקשות עליו להתרכז. נבנתה לו תכנית לימודים מיוחדת בתקופה זו. בסוף השנה קיבל תעודת הצטיינות, ואף הוענק לו שי מיוחד על השתדלות בתהליך הלמידה וההתנהגות.

2. א., בן 12, לומד בכיתה רגשית בבי"ס רגיל. א. חי עם אמו. לפני כן למד בבי"ס לבעיות התנהגות. האם הינה אישה לא יציבה, מחליפה מקומות מגורים, מחליפה בני זוג לעיתים קרובות, וכן חוותה אלימות מצד בני זוגה גם לעיני בנה. הילד נעים הליכות וחמוד, אך מסכת חייו הינה סוערת ובלתי צפויה, כך שלא פנוי ללמידה. א. סובל מלקות שפתית, וכן מבעיית קשב וריכוז. בגלל המעברים הרבים, לא נבדקו לעומק לקויות אלו. בימים אלו האם חוזרת לרמת-גן, א. יעבור ועדת השמה ואבחון פסיכולוגי מסודרים. כמו כן אני מקשרת אותה עם אגף הרווחה בר"ג כי אני החוליה היחידה שמלווה אותה במעברי הדירות הרבים.

שני מקרים אלו מצריכים שיתוף פעולה הדוק בין החינוך לרווחה, דיווחים ועדכונים שוטפים, וכן פגישות ותיאומים מסודרים בגלל המעברים המהירים לערים שונות. התפקיד הייחודי שלי במקרה זה, הוא לשמר את רצף ההיכרות והליווי שלי את האם ולעקוב באופן רציף אחרי תפקודו הרגשי והלימודי של א. במסגרות השונות בהן למד.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

בכל אחת ממערכות החינוך והרווחה פועל צוות מקצועי, ששם לו למטרה לקדם את הילדים בחינוך המיוחד, וכן לאפשר להם קרקע בטוחה לפניית ללמידה. בעוד שביה"ס רואה את הילד במרכז, מערכת הרווחה רואה את המשפחה כולה ולא תמיד הילד בעל הצרכים המיוחדים במרכז. העו"ס מטפל בצורכי המשפחה בהיבטים שונים: מצב כלכלי, תפקוד ההורים גם כלפי הילדים האחרים במשפחה, תנאי מגורים, מצב תעסוקתי ועוד. הילד נתפס כחלק מהמערכת המשפחתית, ולא תמיד במרכזה.

הבדלים בתפיסה בין שתי המערכות גורמים לעתים קרובות לחיכוכים ולחילוקי דעות. ביה"ס מצפה לראות תוצאות מהירות בטיפול בילד, כמו: מציאת מסגרת מועדונית, חונך, הוצאה מהבית במצבי סיכון, ועוד. והרווחה מתנהלת בצורה איטית, שקולה, מתייחסת לשאר בני המשפחה ומנסה למצוא פתרונות למצבי הסיכון בקהילה, לפני ההחלטה על הוצאה מהבית. אתן דוגמה:

ח. בן 9, תלמיד כיתה ג' ללקווי למידה בבי"ס רגיל. מבחינה לימודית מתקשה להתרכז, לא מתעניין במה שקורה בשיעור ולא לוקח חלק. ח. הוא בן בכור לאב נרקומן, שנוכח במצבים קשים של אביו. המשפחה נודדת ופולשת לבתים שונים בעיר, וגם ישנה באוהל. ביה"ס פנה לרשויות הרווחה בנוגע לח., אלא שהרווחה עסוקה בשיקום המשפחה בנושא הדיור, וכן בשיקום אב המשפחה. זו דוגמה למיקוד טיפול שונה בין הרווחה למסגרת החינוכית. כאן, התפקיד שלי לנסות ולעדכן את כל אחת מהמערכות, כדי להוריד ולהפחית חילוקי דעות וציפיות.

כדי לאפשר דיאלוג מסודר וברור הצעתי להפגיש את העו"ס המטפלת במשפחה עם הצוות החינוכי המורחב של ביה"ס, במטרה לבדוק סדרי עדיפויות בטיפול במשפחה, כדי לפנות את הילד לחלק הלימודי. במהלך הזמן, המשפחה קבלה דיור, הופנתה לטיפול משפחתי, הילד הופנה לנוירולוג שהמליץ על טיפול תרופתי, ח. מקבל טיפול רגשי בביה"ס, ובהמשך השנה חלה רגיעה משמעותית בתפקודו, והישגיו הלימודיים השתפרו במידה ניכרת. זו דוגמה להתגייסות משותפת של מערכות הרווחה, הבריאות והחינוך.

ששון (2006), במאמרה "מעגלים של תמיכה", שפורסם במסגרת קורס "חכמת המעשה", מדברת על שיתוף פעולה בין החינוך לרווחה בעיקר לגבי הילדים הסובלים מבעיית ADHD, בעיית קשב וריכוז. לדעתה מתקשה ביה"ס להתמודד עם ילדים אלו, ומעביר אחריות לרווחה ולבריאות. המורים נוטים להמליץ על טיפול תרופתי, ומחפשים נאשות עזרה מהרווחה. במרכז הורים "לילד ולמשפחה" בבאר שבע ניסו צוותי החינוך והרווחה להתמודד עם ילדים אלו ועם הוריהם דרך הקמת קבוצות טיפול וייעוץ. כמו כן העבירו הדרכה לצוותי החינוך במטרה לסייע בהתמודדות עם ילדי ADHD.

המאפיינים של התיווך בעבודתי

נאמנות לשתי מסגרות – רווחה וחינוך

אני עובדת סוציאלית המשמשת נציגה של אגף הרווחה. מצד שני, אני חלק מצוות חינוכי. אני מבקרת לעתים קרובות בביה"ס, משתתפת בישיבות באופן קבוע, ונמצאת במגע רצוף עם הצוות החינוכי.

מטרת נוכחותי הינה לקדם תהליכים מנקודת מבט של צורכי הילד, לעקוב אחרי תפקודם של ילדים בסיכון ולהביא לשיתוף פעולה בין שתי המערכות.

הורים מהווים גורם שיכול להקל או להקשות על שיתוף הפעולה. אם קיים שיתוף פעולה בין ההורים לביה"ס, זה יקדם ויתרום להתקדמותו של הילד. לעיתים נתקלים בסירוב וחוסר הסכמה מצד ההורים לשיתוף פעולה ואז אנו עדים למסכת האשמות והעברת אחריות בין הגורמים השונים. חוסר שיתוף הפעולה מתבטא בסירוב לפנות להערכה נוירולוגית או פסיכיאטרית, בהתנגדות למסגרת החינוכית המוצעת לילד, בהכחשה אודות הבעיה שילדם סובל, ובחוסר פניות להגיע לפגישות בביה"ס ועוד. במצבים אלו מעבירה מערכת החינוך אחריות כלפי מערכת הרווחה וחוזר חלילה.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

לדוגמה:

מ., ילד בן 10, גדל עם אמו ושתי אחיותיו. חווה אלימות קשה מצד אביו כלפי אמו. שהה עם משפחתו במקלט לנשים מוכות כשנה. הוא לומד בכיתת לקויי למידה בבי"ס רגיל. מ. סובל מבעיית קשב וריכוז, וכן מבעיות רגשיות המלוות בהתפרצויות זעם, בכי ואלימות. מקבל טיפול תרופתי באופן קבוע. מ. ומשפחתו מוכרים לאגף הרווחה. שתי אחיותיו נמצאות בפנימייה. מ. מבקר במועדונית של הרווחה עד שעות אחרי הצהרים. בתחילת השנה היו התפרצויות זעם קשות, והוא הושעה מביה"ס לעתים קרובות. בעזרתי ובתיווכי נקראו האם והעו"ס לביה"ס ונאמר להם שללא טיפול לא יוכל להמשיך במסגרת הנוכחית. נשקלה אפשרות של הפנייתו לועדת השמה לבדיקת מסגרת חינוכית אחרת. האם התחייבה לפנות לרופא המטפל בילד, העו"ס הבטיחה לזרז טיפול פסיכולוגי לילד ולאמו במועדונית. נערכו שתי פגישות מעקב בתיווכי בביה"ס עם העו"ס והאם. מצבו של מ. השתפר, הטיפול התרופתי הרגיע אותו, הוא החל לקבל טיפול פסיכולוגי במועדונית, והיום השתפר גם מצבו הלימודי. בינתיים לא שוקלים העברתו למסגרת אחרת.

זוהי דוגמה לשיתוף פעולה מצד המערכות, וכן של האם שמשפיע על שיפור בתפקודו הלימודי של הילד.

אביא דוגמה לחוסר הבנה בין המערכות:

ש., בת 7, לומדת בכיתה רגשית בבי"ס רגיל. ש. הינה בת לאב חד-הורי, כאשר הקשר עם האם לא קיים. בפגישה בבי"ס דווחה הילדה שהיא נתונה ללחצים ואלימות מצד אביה סביב הנושא הלימודי. האב מוכר לאגף הרווחה, הילדה מבקרת במועדונית של הרווחה. בפגישה הוחלט להזמין את האב לשיחה, ואני אזמין את העו"ס ויחד ננסה לבדוק האם קיימים קשיים בהתמודדות עם צורכי הילדה. בישיבה נקבע מועד לפגישה. מספר ימים לפני המועד התקשרה העו"ס לאב ובקשה לוודא האם ידוע לו שהיא מוזמנת לפגישה בביה"ס יחד אתו.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

ההנחה הייתה שהאב יודע על הפגישה. מסתבר שביה"ס לא הודיע לאב, והתגובה שלו הייתה כעוסה ונזעמת על כך שקובעים פגישות "מאחורי גבו". הוא התקשר למנהלת ביה"ס והוציא את זעמו עליה, ואיים שיוציא את בתו ממערכת החינוך, וידווח לרשויות העירייה. ביה"ס "נלחץ" מעצם התגובה והיפנה כעסו לרווחה. המנהלת התקשרה אלי ושאלה כיצד העו"ס מרשה לעצמה להזמין הורים לפני שהם מדברים איתם. הזעם הוטח בפני, אך הופנה כלפי רשויות הרווחה. פגישה משותפת לא נערכה, במקביל דיווח ביה"ס על האלימות כלפי הילדה. בסוף השנה נחקרה הילדה בביה"ס, ספרה לאביה שכעס על החקירה. האב לא יודע מי דיווח, והעו"ס הרגיעה אותו שנאלצה לדווח.

זו דוגמה לאי הבנה בין המערכות, שמוציאה כעסים מודחקים ומביאה לתגובות קיצוניות. הקושי בשיתוף הפעולה לא אפשר לשוחח על הקשיים, ולהתקדם בטיפול.

ישראלי, תומר, ולפידות (2001) כתבו מאמר שפרסם בעיתון "מתי"א" רמת-גן על תפקיד העובדת הסוציאלית בבית הספר בכיתות ליקויי למידה. המאמר כלל התרשמות של מספר מורות מעבודתן עם העו"ס: "בשנים האחרונות נוספה למערך הטיפולי עובדת סוציאלית מטעם עיריית רמת-גן, וכניסה זו השלימה חסר משמעותי מאד שהתקיים במערכת החינוכית-טיפולית. ההיבט המקצועי של העו"ס בצוות תורם רבות לבחינת מצבו של כל תלמיד, להארת היבטים שונים אישיים, משפחתיים וקהילתיים. היום התייעלו התהליכים בצורה ניכרת. בנוסף לכך, לצוות החינוכי יש כתובת, יש עם מי להתייעץ במקרים בהם יש צורך בסיוע או במקרים בהם קיימת תחושה שיש לערב גורמים מקצועיים מחוץ לבית הספר. גב' שרה ביכמן יצרה קשר טוב עם המחנכות המלמדות בכיתות המיוחדות ועזרה בתחומים רבים ומגוונים, במקצועיות ובנועם הליכות. השתתפותה במפגשי המורים של הכיתות הקטנות הינה בעלת חשיבות בולטת ותורמת למקצועיות של הצוות." (יעל ישראלי, בי"ס "ויצמן").

"שרה נותנת זווית ראייה של אדם חוץ בית ספרי המומחה בתחום העבודה הסוציאלית. היא מטה אוזן קשבת בישיבות ותורמת מידיעותיה ומניסיונה. אני כמורה נעזרת בשרה ומדווחת לה במקרים בהם נראה לי שתוכל לעזור.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

שרה, כגורם חיצוני, יכולה ליצור קשר עם הורים על בסיס אמון ותוך כדי כך להעביר מידע דו-סטרי כדי להיטיב עם הילד. " (מירב נוח, בי"ס "קורצ'ק").

"שרה יזמה מפגשים שונים עם העו"ס האזוריים של המשפחות, מפגשים שתרמו לי רבות בדרך ראייה שונה של המשפחה בה מדובר. שרה נאבקת רבות לעזור לילדי כיתתי, אם בכניסה למועדונית מתאימה, אם בארגון טיפול רגשי ואם בגיוס פקידי סעד, והכול נעשה עם הרבה רצון ובדרך היעילה והמקצועית ביותר. " (יפעת תומר, בי"ס "המתמיד").

"אין היום מורה או גננת מהחינוך המיוחד ברמת-גן שאינה מכירה את שרה שלנו. ביום שבו פוגשים את שרה יודעים שהפעם הדברים יפלו על אוזניים קשובות, שיש מי שיעזור, יטפל, יברר וידאג שהילדים לא יפלו במדרגות הבירוקרטיה התלולות. בכיתתי דאגה שרה לקליטת 4 תלמידים במועדונית מטעם הרווחה, ובימים אלו מטפלת בקליטת ילדה נוספת לשנה הבאה. במקרה אחר, לגבי ילד שאינו תושב העיר, מקיימת שרה קשר קבוע והדוק עם שירותי הרווחה של העיר האחרת. פעמים רבות, כשנדלקה אצלי נורה אדומה לגבי תפקודו של הורה מסוים, מיד ידעתי שאוכל לפנות אל שרה והמקרה ייבדק ויטופל במהירות. כך גם דאגה שרה לפגישה ביני לבין העובדות המטפלות במשפחות מסוימות בכיתתי. תפקידה של שרה הוא חשוב ביותר במערכת החינוך המיוחד וכן ירבו כמותה!" (שרון לפידות, מורה בבי"ס "הלל").

פריסה רחבה של המערכות

העבודה מתבצעת במגוון רחב של מסגרות. מדובר ב-24 כתות בבתי"ס רגילים, 15 גני ילדים מיוחדים, בי"ס לחינוך מיוחד וועדות השמה.

המסגרות שבהן אני עובדת:

- 24 כיתות מיוחדות בבתי"ס רגילים - כיתות לילדים לקויי למידה, בעיות קשב וריכוז, קושי שפתי והבנתי, בעיות זיכרון, וקושי תקשורתי קל. וכן כיתות רגשיות בבתי"ס רגילים - ילדים המתקשים בוויסות רגשי, התפרצויות זעם, קושי בתחום ההתנהגותי, בכי, ועוד.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

- 15 גנים מיוחדים - גנים שפתיים, גנים לילדים מעוכבי התפתחות, גנים התנהגותיים ותקשורתיים.
- בית ספר לילדים עם בעיות התנהגות - ביה"ס אזורי שמקבל ילדים ממקומות שונים. רב הילדים ומשפחותיהם מוכרים ללשכות הרווחה במקומות מגוריהם. התפקיד שלי הוא להפגיש את הצוותים המטפלים במשפחות עם צוות ביה"ס.
- ועדות השמה - ועדות סטטוטוריות שמטרתן להחליט על השמתו של הילד במסגרות לחינוך מיוחד. בוועדות אלו אני מייצגת את הפן המשפחתי של הילד, ואת התכניות שיש לרווחה במידה והמשפחה מוכרת. לנוכחות זו יש מינוי מיוחד מטעם שר החינוך.

העבודה במסגרות השונות מאפשרת גיוון ושוני מול צוותים רבים. מצד שני, היא מונעת התחברות והשתייכות לצוות מסוים ועבודה מעמיקה. כמו כן, עלי להסתגל לצורות עבודה שונות של כל צוות בנפרד.

ישנם בתי ספר שבהם המנהל מרכז את הישיבות ושותף להחלטות. בבתי ספר אחרים היועצת מרכזת את הישיבות, או המורות והפסיכולוג.

העבודה בכל המסגרות נעשית באמצעות ישיבות מסודרות, שכוללות אנשי צוות חינוכי. בישיבות מעלים ילדים שמצביעים על קשיים תפקודיים או קושי בשיתוף פעולה עם ההורים. בפגישות אלו מחליטים על תכנית פעולה: קביעת פגישה עם העו"ס המטפלת במשפחה, בדיקת אפשרות להפניה למועדונית, הפניית הורים לטיפול משפחתי, לתחנה למניעת אלימות במשפחה ועוד.

במאמרה "תפקיד העובד הסוציאלי בבית הספר" טוענת אלבק (1980) שנמצא, שביה"ס מצפה מהעו"ס שיתרכז במשפחה ויעבוד עם מוסדות ושירותים קהילתיים, דהיינו, שימלא תפקידי תיווך ותיאום. אין הוא נתפס כעובד עם ילדים במונחי "טיפול" או כמדריך צוות בביה"ס, וזאת בניגוד למה שהמקצוע מנסה ליצור. מצאו שהיועצת היא הגורם המתחרה לעו"ס בגלל הסטאטוס הקרוב, והוא המפריע לעבודתו.

הניסיון שלי מראה, שניתן לייחד כל תפקיד ולעבוד בהשלמה. היועץ מתמחה בעבודה החינוכית מול הילד, אך לא בקי במסגרות הטיפול ברווחה. הימצאותי הזמינה בביה"ס מקלה ומאיצה פניות לרווחה ומזמנת היכרות עם המסגרות ברווחה, לעזרה למשפחות. הקשר הטוב שפיתחתי עם הצוות החינוכי, ולא ממקום של מתחרה, מהווה השלמה לעבודתם, ולא כפילות.

איתור ילדים בסיכון

בישיבות אלו אני מאתרת ילדים רבים הנתונים למצבי סיכון. ומסבה את תשומת הלב של הצוות החינוכי לגילוי מצבי סיכון. עצם נוכחותי בישיבות זמן רב (10 שנים) לימד את הצוות לראות ולזהות מצבים שיכולים להוות סיכון.

המאפיינים השכיחים של ילדים בסיכון:

- אי סדירות בהגעה לבית הספר.
- הזנחה בלבוש או לבוש שלא תואם את מידות הגוף.
- הגעה בלי אוכל לעתים קרובות.
- עייפות, חוסר ריכוז, אי פניות ללמידה.
- דיווח על מצבי אלימות: דיווח של הילד, סימני אלימות, דיווח של שכנים או ילדים.
- חוסר שיתוף פעולה של ההורים עם מערכת החינוך: אי הגעה לאסיפות הורים, אי הענות לטלפון, חוסר תגובה לפניית המורה ועוד.
- מצב תפקודי קשה של ההורים: סמים, שיכרות, אלכוהוליזם, אבטלה ומצב כלכלי קשה ועוד.
- משפחות טעונות טיפוח, הורים מוגבלים שמתקשים להכיל ילד עם צרכים מיוחדים. אחוז גבוה של הילדים בחינוך המיוחד מגיע ממשפחות קשות יום, בעלות רקע כלכלי ותפקודי ירוד, ולכן חשובה הפונקציה שלי במעקב צמוד אחר תפקודם. התרומה שלי בישיבות אלו היא לאתר את הילדים ולהפנות את המשפחות לטיפול באגף הרווחה.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

תהליך הכניסה לרווחה מלווה בהרבה חששות של ההורים, בסטיגמות ודעות קדומות וברצון להימנע מתלות בעזרה. כאן נכנס התפקיד שלי. בעזרת הצוות החינוכי אני נפגשת עם בני המשפחה ופורשת בפניהם את מערכות הסיוע שהרווחה מציעה להם. מדובר בהפניית ילדים למועדונית, ייעוץ משפחתי בתחנה לטיפול משפחתי, ייעוץ בגמילה מסמים, הפנייה ליחידת נוער וצעירים ועוד.

ישנם מקרי סיכון שבהם אני מייעצת לצוות החינוכי לדווח לפקידי הסעד לחוק נוער ללא הסכמת המשפחה. מדובר בילדים הנמצאים בסיכון רב כגון: אלימות, הזנחה, התעללות, או חוסר תפקוד הורי. מספר מסוים של ילדים נאלצים לעזוב את ביתם בסידור חוץ ביתי כתוצאה ממצבים אלו.

דוגמה:

ד., בן 12, בן יחיד להורים חולי נפש, גרושים. למד בכיתה מיוחדת בבי"ס רגיל. ד. הגיע לבי"ס מוזנח, מלוכלך, חיוור, מסריח. הילדים זיהו את מצבו והתרחקו ממנו. דיווחנו לרווחה על המצב פעמים רבות. נערכו ועדות החלטה בנידון, אך הסבתא התנגדה לכך. בביקורי בית שנערכו נתגלתה תמונה קשה: לכלוך, תריסים שבורים, אוסף אשפה, מזרונים קרועים ללא סדינים, תנאי דיור מחפירים. הדיווחים מביה"ס העידו על אי התקדמות בלמידה, רעד בידיים, וחוסר ריכוז. התיווך שלי בין שתי המערכות היה ארוך וממושך. ביה"ס לחץ על הוצאתו מהבית לאור הדאגה לילד. מצד שני הרווחה התקשתה להחליט על הוצאה מהבית נוכח התנגדות הסבתא להוצאתו שראתה בו כל עולמה. הסבתא ניצולת שואה, מגדלת את בתה חולת הנפש ואת נכדה ד. בעבר נעשה ניסיון להכניס סומכת שתדריך את הסבתא בניהול הבית. בהמשך נשלחו עוזרות בית שלא יכלו לעמוד בתנאי המגורים ועזבו. נושא ההיגינה לא הפריע לסבתא שגם היא הייתה מוזנחת וממנה נדף ריח רע. נקודת המוצא שלי כעו"ס במערכת החינוך הייתה טובתנו ורווחתו של ד. ומאד תמכתי בדעת ביה"ס להוציא מהבית ולאפשר לו מסגרת חיים נורמטיבית.

לבסוף, הוצא הילד בצו, כאשר נמצא משוטט בלילה מחוץ לביתו. מאז כשנתיים בפנימייה מצבו הרבה יותר טוב: ילד שמח יותר, התקדם בלימודים, וחווה חיים נעימים יותר. המטרה הייתה לעבוד עם הסבתא כדי להביא את הבית למצב שיתאים למגורים. התהליך איטי וקשה.

שיתוף פעולה בין אנשי הצוות החינוכי לבין העובדת הסוציאלית

ההיסטוריה של העבודה הסוציאלית המונעת מספרת על עו"ס שישבו בבתי הספר, כשהתפקיד שלהם היה לאתר ילדים בסיכון או משפחות במצוקה, ולטפל בהם לצד הצוות החינוכי. התחזקות מעמדה של היועצת והרחבת תחומי עבודתה דחקו את רגליה של העו"ס והחזירוה ללשכת הרווחה. זה יצר משקעים וחילוקי דעות מצד שני הצדדים.

כשנכנסתי לבתי הספר חשתי מעט חשדנות וחוסר אמון כלפי מצד היועצות. חלקן פחדו מתחרות או מתפיסת מעמדן. העבודה מול היועצות מתחלקת לשני סוגים: בעבודה בביה"ס המיוחד לבעיות התנהגות נקבעו דרכי עבודה מסודרות ביני ובין היועצת, מאחר והאינטנסיביות במעורבות שלי שם, הינה רבה וקשורה לכל הילדים. הרקע הקשה ממנו באים הילדים, וכן פיזור המקומות מהם הם מגיעים, מצריך מגע שוטף ובלתי פוסק עם אגפי רווחה ברשויות שונות. מדובר בבי"ס אזורי שאליו מגיעים ילדים מעשרים ישובים. כמעט כל הילדים מוכרים לאגפי הרווחה, ויועצת חינוכית לא יכולה להתמודד עם מעמסה כזו. הנוכחות שלי בבי"ס הינה רצויה ביותר, מאופיינת במגע עם העו"ס ובהבאתם לתוך המסגרת, המטרה להכיר את דרכי העבודה בביה"ס ולמצוא מסגרות המשך לילדים בשעות אחר הצהריים למנוע מצבי סיכון.

העבודה בבתי"ס הרגילים שמכילים כיתות חינוך מיוחד מצריכה היערכות אחרת. היועצות מתמודדות עם ילדים בחינוך הרגיל, מאד עמוסות וטעונות מול "הביורוקרטיה" שהן נתקלות במהלך העבודה עם המערכות השונות. לכן נוצר מצב שהיועצת לא לוקחת חלק בישיבה או שעסוקה בהוראה בכיתה ולא משתתפת בישיבות השוטפות.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

גם המודעות שלה לשים דגש על ילדים עם צרכים מיוחדים, היא מוגבלת, ולעתים בגלל העדר ידע בנושא. כל שנה נפתחות כיתות חדשות בבתי-ספר חדשים, ויש לערוך היכרות והצגת התפקיד שלי, וחלוקת עבודה בינינו.

הניסיון שצברתי בעבודה בבתי חולים עם הצוות הרפואי סייע לי להציג שיתוף פעולה עם הצוות החינוכי, כאשר לכל מקצוע יש את הייחודיות שלו. שתי המערכות חינוך ובריאות הן מערכות חזקות, והעובד הסוציאלי הינו משני בתפקידו. למרות זאת, הפונקציה חשובה ביותר בכך שתורמת לרווחתו של התלמיד והחולה ומקלה על קשייהם.

היועצות, שבקיאות בזיהוי צרכים מיוחדים אצל ילדים ועבודה מול הורים, מתקשות להכיר מסגרות ומשאבים השייכים לרווחה. לדוגמא, תפקידן של פקידות סעד לסדרי דין, שמתעסקות במשמורת ילדים לאחר גירושין ואופן הפנייה אליהן. בעבודתי איתן דיווחו שהרווחה נתפסת כמערכת מסורבלת, קשה לזהות מי העו"ס שמטפלת במשפחה, הקשר הוא חד-סטרי והן לא מקבלות מענה או תשובה לפנייתן. כמו כן, הן לא מכירות את כל הפונקציות של אגף הרווחה, אופן הפניית ילד למועדונית, ומה מטרת ועדת ההחלטה.

כאן הבהרתי שזו מטרת עבודתי עם היועצות. לא לתפוס את מקומן או להתחרות על תפקידן, אלא לעבות את מעמדן בכך שנעבוד בשיתוף פעולה. אני עובדת איתן ולצידן, ומייצגת את היחידות באגף הרווחה כדי שנוכל לעזור ביחד למשפחות.

שיתוף הפעולה והרצון לעבוד ביחד ולהיות גורם משלים, הוריד מתחים והרחיב את הצורך של היועצות לעבוד במשותף. הם נוכחו לדעת שהערך המוסף שהעבודה תורמת הוא איגום משאבים, קידום תהליכים ואיתור ילדים בסיכון.

עבודה מול הורים

התיווך בין מערכת החינוך לרווחה אינו יכול להתבצע ללא שיתוף ההורים.
אציין שני סוגים עיקריים של הורים:

- הורים טעוני טיפוח - מתקשים להבין את צרכי הילד, ואין באפשרותם לעזור לו. אלו הורים שחוו בעצמם ילדות קשה, אמהות שהיו נערות במצוקה, אבות שהתחנכו מחוץ לבית. הורים אלו נמצאים במצב של מאבק קיומי והישרדותי, ומתקשים בבניית מסגרת משפחתית עם גבולות וצורת חיים מסודרת. הורים אלו מתקשים להתמודד עם ילד בעל צרכים מיוחדים. מצב זה מצריך מעקב צמוד הן של החינוך והן של הרווחה במניעת התדרדרות למצבי סיכון.
- הורים שלא משתפים פעולה - מדובר בהורים שמתנגדים למערכת החינוך המיוחד, מתקשים לקבל את מצבו של בנם, וטוענים שלא מבינים אותו. אם נדרש בירור נירולוגי או פסיכיאטרי, הם יתקיפו את הצוות החינוכי ויתעלמו מהבקשה שלהם. הם יאשימו את המערכת שלא יודעת להתמודד עם הקשיים של בנם, וימנעו מלהגיע לפגישות עם הצוות. ישנם הורים שנוקטים באלימות מילולית או בהבעת כעסים.
לעתים קרובות אני נדרשת לתווך בין ההורים למערכת החינוך, וזאת מתוך המקום היותר "ניטרלי" שבו אני נמצאת. אני עובדת עם החינוך, אך לא חלק ממנו.
דוגמה למעורבות כזו:

ד., בן 10, תלמיד בכיתה ד' רגשית בבי"ס רגיל. ד. הנו בן מאומץ שגדל עם אמו שהתגרשה מאביו. אביו נחשד באלימות כלפיו וכלפי אמו. בהמשך, השלימה אמו עם אביו והוא החל להיפגש עימו במרכז קשר. ד. החל את לימודיו, אך מהר מאד התגלו בעיות התנהגות קשות, יציאות מהכיתה, סרבנות ללמוד ואלימות. בסוף השנה הופנה לבי"ס לבעיות התנהגות. במהלך השנה נקראה אמו מספר פעמים לביה"ס, מצב שהיקשה עליה לעבוד ולשקם את חייה. האם פנתה לרווחה על מנת למצוא לבנה מסגרת לאחר הצהרים. בגלל קשייו לא נמצא מתאים למועדונית המשפחה הופנתה לאל"י לטיפול בנושא הפגיעה בד. מצד אביו.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

כעבור זמן קצר הפסיקו את הטיפול מסיבה כספית. האם בקשה את התערבותי בנוגע למסגרת בי"ס לבעיות התנהגות לבנה. בזכות היכרותי את המסגרת עזרתי לה להחליט בתקווה שיהיה לה "שקט תעשייתי" ותוכל לשקם את חייה כאם חד-הורית. ד. הועבר לבי"ס לבעיות התנהגות, ושם שהה שנתיים. האם החלה לעבוד ונרגעה. בבית הספר אובחנו בעיות של התנהגות מוזרה, הסתגרות וחוסר יצירת קשרים חברתיים. הוצע לאם ברור פסיכיאטרי, אך היא התנגדה. מאחר ובעיות האלימות פחתו, הוחלט להחזירו לכתה הרגשית. בשנה האחרונה בעיות ההתנהגות חזרו, אם כי לא בהיקף שהיה. האם שוב פנתה בבקשת עזרה בעמידה מול המערכת החינוכית. ד. נשלח לברור פסיכיאטרי שמצא אותו סובל מבעיית קשב וריכוז. הוא מטופל תרופתית, אך התופעות המוזרות שהיו קודם לא נעלמו. האם מכחישה מוזרות, ועומדת על כך שלבנה לקות למידה בלבד. ד. סיים את שנת הלימודים במצב לא טוב, ברח מהכיתה, סירב להיכנס לשיעור, אמו נקראה מידי פעם לביה"ס, ונכון לעכשיו היא מבקשת להפנותו לוועדת השמה.

העבודה מול ההורים בחינוך המיוחד מורכבת מאד, במיוחד כאשר מדובר בילדים במסגרות שאיתן אני עובדת. כאשר הילדים מורכבים מבחינה שכלית, כמו פיגור או נכות קשה - אוטיזם קשה, שיתוק מוחין, עיוורון או חירשות וכדומה, המסגרת עבורם ברורה יותר. ילדים אלו מאובחנים מגיל צעיר, ונמצא להם מקום לאורך זמן. חלק גדול מההורים לא מופיע לוועדות ההשמה החוזרות, ונותנים ברכתם להמשיך במסגרת ללא נוכחותם.

כשמדובר על ילדים עם לקות למידה, בעיית קשב וריכוז, בעיה רגשית או התנהגותית, או בעיה בתחום התקשורת, העבודה מול ההורים קשה מאד.

בתקופת הגן ישנה הכחשה או התעלמות מהקושי, בתקווה שהמצב יסתדר עם גדילת הילד. ישנם הורים שמסכימים לשלוח לגנים המיוחדים כדי לקדם אותו עד תקופת בית הספר.

כשמדובר במעבר מהגן לבית הספר, קיימים ויכוחים ואי הסכמות בין ההורים לצוות החינוכי. גם כשההורים מרגישים בקושי של בנם, עדיין הם מתקשים להסכים לשלוח אותו למסגרת של חינוך מיוחד. כאשר מדובר בבעיית התנהגות - המצב חמור עוד יותר.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

ההורים בוועדות ההשמה מאשימים את הצוות החינוכי שלא מבין את הילד, מאשים את מוסדות הרווחה שלא עוזרים, ואם ההורים מתבקשים לגשת לאבחון פסיכיאטרי - ההתנגדות גוברת.

בעבודתי בבי"ס לבעיות התנהגות אני מלווה את הצוות והמשפחות עוד בוועדות קבלה לביה"ס. רוב ההורים שמגיעים לוועדות מתקשים לקבל את העובדה שבנם ילמד במסגרת, חוששים מחיקוי של מצבי אלימות, ומהתדרדרות בנם כתוצאה מכך. כמו כן קיימות בושה וסטיגמה כלפי החינוך המיוחד. התרומה שלי היא להציע מרכזי טיפול ומסגרות תמיכה להורים, במטרה לגייס אותם להכיר בבעיה של בנם ולטפל בה. מדובר בתחנות ייעוץ, מרפאות לילד ולנוער, מועדוניות טיפוליות, חונך, הדרכת הורים ועוד.

הקשיים המעכבים בעבודת התיווך

באחת מפגישות הצוות נשאלתי על ידי אחת מסייעות הגן: "את עובדת סוציאלית בהכשרתך? השאלה נשאלה בתמימות ללא כוונה לפגוע. בהגדרת התפקיד של העובד הסוציאלי בתקנות המתלוות לחוק החינוך המיוחד נכתב: "העובד הסוציאלי הינו עובד המחלקה לשירותים חברתיים. למרות שמקום מושבו הפיזי של העו"ס של החינוך המיוחד הוא בבית הספר, השתייכותו המקצועית הינה המחלקה לשירותים חברתיים. מבחינה ארגונית, כפוף העו"ס למנהל בית הספר. הדבר אמור בתיאום וקבלת אישור לפעולותיו במסגרת בית הספר." בישיבה עניתי שאני עובדת סוציאלית עם ניסיון של למעלה מ-30 שנות עבודה. לדעתי, זיהוי מוקדם של הקושי התפקודי של הילד דורש מקצועיות רבה ובקיאיות בתחום הסוציאלי ובתחום החינוכי. בעבודה השוטפת מובעת מומחיות זו בייעוץ הן לצוות החינוכי והן לצוות העו"ס. התיווך בתפקידי אינו כלי טיפולי, אלא זו צורת התערבות שיש בה הבנת מצבים וניתוחם, עוד לפני העברתם לגורמים המטפלים. בהיותי שותפה לישיבת הצוות אני מרגישה אחריות וחלק ממערכת שאמורה לקדם את הילד עם הצרכים המיוחדים.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

לדוגמה:

י. בן 14, תלמיד בבי"ס לבעיות התנהגות. י. הינו בן רביעי לאם חד-הורית שהגיעה לרמת-גן מדרום הארץ. לפני שנתיים פונתה האם מדירתה ועברה להתגורר בתל-אביב. י. המשיך ללמוד ברמת-גן. לפני כחצי שנה התלונן י. על אלימות מצד אחיו שגדול ממנו בשנה. בהתייעצות אתי נשלח דיווח לפקידת הסעד לחוק נוער. הפניות של היועצת לבדוק מה נעשה לא נענו, והיא בקשה את עזרתי בנידון. פניתי ללשכה בתל-אביב, ומהם נודע לי שהמשפחה מוכרת להם היטב. שתי הבנות סודרו דרכם בפנימייה, האח המכה סודר אף הוא, אך לא נקלט וחזר הביתה. ההתנהגות האלימה של האח מוכרת להם. הצעתי לבדוק אפשרות של הוצאת י. מהבית, זאת על פי רצונו. כמו כן, הצעתי להפנותו לטיפול במחלקת נוער וצעירים שמכירים מסגרות שיתאימו לו.

לפני ארבעה חודשים פונתה האם שוב מדירתה וחזרה לגור ברמת-גן. לפני כן פלשה לדירה ללא רשות, הוצאה ממנה ואז עברה לגור בדירה הנוכחית. במהלך האירוע יצרתי קשר עם הלשכה בתל-אביב וגם עם הלשכה ברמת-גן וי. הופנה לפנימיית חירום "מקום אחר" בתל-אביב. המשך הקשר נעשה מול העו"ס בפנימייה, ועם העו"ס ברמת-גן. לפני כן בקשתי סיכום טיפול מהלשכה בתל-אביב. הנער ממשיך את לימודיו בבי"ס ברמת-גן והוא מתגורר בפנימיית "מקום אחר". במקביל, נערכה ועדת החלטה להעברתו לפנימייה קבועה. בעזרת הצוות החינוכי, וכן עו"ס הרווחה, נערכת לו תכנית פרידה מביה"ס, והכנה ליציאתו לפנימייה. כיום נמצא בפנימייה בהרצלייה, ועובר תהליך קליטה.

זוהי דוגמה לתיאום בין המערכות בערים השונות. בגלל ריבוי ההתרחשויות, והמעברים הרבים, היה צורך לשמור ולדאוג לנער. לא נכנסתי לטיפול מעמיק בנער או באמו, אך העבודה המערכתית סייעה לתיאום וקידום תהליכים.

לפעמים אני מוצאת את עצמי נתונה ללחצים מצד המערכת החינוכית, שמבקשת למצוא פתרונות מהירים ברווחה.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

ההתערבות שלי בעבודה אינה ספונטנית. הקשר שלי עם ההורים מותנה בהסכמת העו"ס המטפלת במשפחה (אם המשפחה מוכרת באגף הרווחה). גם הפנייה שלי למשפחה שאינה מוכרת לרווחה מתבצעת בתיווך הצוות החינוכי. הכוונה למנוע אי התאמה במסר להורים, מכיוון שהעבודה נגזרת מהקשר עם הגורמים החינוכיים.

התיווך נתפס כ"מסרבל". כל דיווח שיוצא מביה"ס לרשויות הרווחה מדווח אליי, כדי לעקוב, לבדוק לאיזו עו"ס הוא מופנה, ובמיוחד, כדי לזרז הליכים ולחשוב איתה על דרכי ההתערבות. כאן נכנס הגורם המקצועי, בכך שיש לי ידע בתחום החינוכי ובתחום הסוציאלי כאחד. בהתאם לכך, אני מנסה לייעץ לכל אחד מהצוותים ולהשפיע על יעילות הטיפול.

בעבודתי אני נתקלת לא מעט בחששות ובספיקות מצד שני הצוותים. העו"ס המטפל במשפחה קובע דרכי טיפול וסדרי עדיפויות, במטרה לשקם אותה. באופן לא מתוכנן מגיעה עוד עו"ס, שמנסה לשנות סדרי עדיפויות, בכך שמאירה זרקור על אחד הילדים במשפחה. זה משבש את הבלעדיות שיש לעו"ס מול המשפחה, ומסיט את הקשר לעוד גורם טיפולי. ישנם עובדים סוציאליים שנמנעים משיתוף פעולה, ורואים בי גורם "מאיים". עם השנים, הרגשת האיום הולכת ופוחתת, כי העו"ס לומד לראות בי פונקציה שיכולה לקדם ולייעל תהליכי טיפול.

גם במערכת החינוכית חוויתי לא מעט תסכולים מהעבודה מול הרווחה. הם זיהו אותי כחלק ממערכת שמתנהלת באיטיות ובסרבול. מהר מאד נוכחו לדעת שאני מייצגת פן אחר של העבודה הסוציאלית. עלי לציין, שבכל שנה אני חייבת לשווק את תפקידי ולהסביר על עבודתי מחדש בגלל התחלפות אנשי מקצוע, ופתיחת כתות חינוך מיוחד חדשות במסגרות נוספות. בשנים האחרונות אנחנו עדים להתרחבות המסגרות של חינוך מיוחד. לפני עשר שנים, כשהתחלתי לעבוד במערכת החינוך המיוחד, היו 7 כיתות מיוחדות. היום ישנן 24 כתות מיוחדות, כלומר, מדובר בהשלשה של המערכת החינוכית, ועמה של השירותים הנלווים.

היתרונות בעבודת התיווך

ניסני וורשבסקי (2004) תיארו במאמרם "נדרש הכפר כולו" (מאמר שנכתב במסגרת קורס "חכמת המעשה") מודל של עבודה קבוצתית לילדים הסובלים מבעית קשב וריכוז וכן להוריהם. הקבוצות קבלו הנחיה הן מצוות חינוכי (יועצות) והן מעובדים סוציאליים. מטרת העבודה המשותפת היא להתמודד יחד מול הקושי, ולפתח בעתיד עבודה בצוות. העבודה שהם בנו כפרויקט, מתבצעת אצלי באופן שוטף לאורך כל השנה. היתרון הוא המשכיות של הטמעת העבודה הסוציאלית באופן קבוע, ולא רק בפרויקט חד-פעמי.

- התפקיד שלי כעו"ס מחזק את התפקוד ההורי בעזרת העו"ס שמטפלים בהם. כמו כן, הוא עוזר להגביר את שיתוף הפעולה בינם לבין המערכת החינוכית. הפגישות שאני יוזמת עם העו"ס מתקיימות בנוכחות ההורים שהם חלק בלתי נפרד מהחלטות הטיפול בילד.
- נוכחותי בישיבות בבתי הספר יחד עם אנשי צוות אחרים כמו: פסיכולוגים, מטפלים רגשיים, מורים ויועצים, מרחיבה את הראייה לגבי תפקודו של הילד, מעבר לחלק הלימודי הצר. ראייה זו מאפשרת לחפש דרכי התמודדות טובים יותר, במטרה לקדם את הילד לקראת שילובו בחינוך הרגיל.
- העבודה מסייעת לזירוז תהליכים ולאיגום משאבים, ותורמת לעבודה משותפת בין מערכות שמתחרות ביניהן על משאבים כלכליים. זמינות, עבודה ללא מאבקי כוחות ואגו, ונאמנות לשתי המערכות, מיעלות את הטיפול בילדים עם צרכים מיוחדים.

אפילוג

בחורשת עצים, עומדת אני בין שני עצים גבוהי צמרת ועבותי גזע. שורשיהם נעוצים באדמה כאילו לא נעקרו מעולם. העצים ניצבים זה מול זה ואני בתוכם. לפתע נושבת רוח שמניעה את הענפים. העלים היבשים נושרים, הענפים מתנועעים כאילו מנסים להטיח ראשו של האחד בשני. הגזעים עומדים ללא ניע, כאילו הרוח לא נוגעת להם. הרוח מטלטלת אותי מעץ אחד לשני, ואני מנסה לחפש משענת.

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
ביה"ס המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה
ע"ש השר מיכאל חזני ז"ל

חוקי הטבע חזקים ממני. לא אוכל להילחם בהם, אך אנסה לייצב את עצמי כדי לא ליפול.
כך במציאות. עומדות שתי מערכות איתנות: חינוך ורווחה. לכל אחת שורשים עמוקים הנטועים
עמוק באדמה. בעבודתי אני מנסה לתת מענים, לגשר, לרכך, ולפשר ביניהן, במטרה לקדם
את אוכלוסיית הילדים עם הצרכים המיוחדים.

מקורות

אלבק, ש. (1980). תפקידו של העובד הסוציאלי בבית הספר. **חברה ורווחה**, ג, 428-441.
ארם, א. הדר, ע., פרינץ, א. וצבוסקה, ח. (1979). תיווך בעבודה סוציאלית. **חברה ורווחה**,
ב, 168-177.
זיידר, י. ומירום, א. (1980). התמודדות המשפחה עם קבלת חריגותו של אחד מילדיה. **חברה**
ורווחה, ג, 394-405.
ישראלי, י., תומר, י. ולפידות, ש. (2001). תרומת העובדת הסוציאלית בכיתות לקויי למידה.
מתי"א מדבר אליך. רמת גן. 49-53.
כאהן, ס. (1980). התיווך - תפקיד נפרד או חלק מתפקידו של העובד הסוציאלי. **חברה**
ורווחה ג' עמ' 216-220.
ניסני ס. ורשבסקי צ. (2004). נדרש הכפר כולו - פרויקט משותף חינוך-רווחה. אתר משרד
הרווחה/ ניהול ידע ולמידה ארגונית/ חכמת המעשה.
פויירשטיין, ר. (1998). **האדם כישות משתנה**. משרד הביטחון – ההוצאה לאור. תל-אביב.
קופרמן, ד., טשרניחובסקי, ש. ומאירי, פ. (1980). עובד תיווך: תפקיד שעמד במבחן בצוות
רב-תפקודי. **חברה ורווחה**, ג, 89-99.
ששון, ו. (2006). מעגלים של תמיכה - התערבות רב מערכתית בתחום ילדים עם הפרעת
ADHD. אתר משרד הרווחה/ ניהול ידע ולמידה ארגונית/ חכמת המעשה.
- חוק החינוך המיוחד 1988.

